

СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

УДК 811.161.2

Шулінова Л.В., к. філол. н., доц.

ІДІОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА: СИНЕСТЕТИЧНІСТЬ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

У статті розглянуто вербалізацію синестетичності світовідчуття та світовідображення, в основі яких сприйняття звукових, зорових, смакових і тактильних відчуттів у поетичному мовленні Василя Симоненка.

Ключові слова: синестезія, ідіостиль, мовна картина світу, відчуття.

Розвиток кожної літературної мови, зокрема української, у сукупності її інтелектуально-виражальних і чуттєво-зображальних засобів цілком підставно визначати за аналізом мовотворчості визначних і презентативних в обрисах ідіостилію письменників. Ця підставність зумовлена тим, що саме їх мовна діяльність як вияв духовної сили народу створює розрізнені в часі, проте вершини у розвитку мови, що, в об'єднуючому ці вершини контурі, відображає безперервний рух мови, надає йому наростаючої сили.

У різні періоди розвитку української літературної мови були знакові постаті, що розкривали і духовний, і інтелектуальний потенціал слова. Досліджуючи історію української літературної мови, В.М. Русанівський визначає 60-ті роки як зародження третьої хвилі – письменників-шістдесятників і наголошує, що саме Василь Симоненко "першим відчинив двері у нову поезію ... Він ще писав у межах виробленої на той час української літературної традиції, але вже наважився говорити про ті явища в повсякденному житті, яких нібито не бачили інші" [2, с. 378-379].

Вважаємо, що саме ідіостиль Василя Симоненка є одним з переконливих свідчень еволюції української мови в аспекті розкриття її інтелектуального потенціалу, дослідження поетичного мовлення митця дає можливість визначити знакові етапи розвитку мови у перспективах ще не реалізованих можливостей. Ідіостиль письменника розглядатимемо з позицій віднесеності його до інтелектуального стилю (за Л. Шевченко), тобто такого, що "зорієнтований на суб'єктивно новий, нестандартний мовно-естетичний пошук, відкритість новациям, несподіваний, часом парадоксальний спосіб постановки і вирішення художньо-естетичних завдань" [3, с. 12].

Як відомо, ідіостиль кожного письменника не може бути описаний без урахування того, що лексика на позначення відчуттів посідає в мовотворчості значне місце (це виявляється і кількісно, і якісно). Саме назви відчуттів є однією з найвизрашніших атрибутивних характеристик широкого кола важливих для майстра слова образів, у тому числі й ключових, що проходять наскрізно через усю його творчість, вони є тими "постійними, організуючими, цементуючими елементами ... носіями єдності в численних творах поета, елементами, що накладають на ці твори відбиток поетичної особистості ... ці елементи вносять цілісність в індивідуальну міфологію поета" [6, с. 145].

Одним із найвизрашніших показників індивідуальності митця (поета, художника, композитора) є синестезії, які розкривають особливості сприйняття й відображення ним картини світу.

Проте, вважаємо, це можна зробити не завжди (наприклад, не можливо дешифрувати всі картини Сальвадора Далі, Пабло Пікассо чи музику Ісаака Щварца). Проте в цьому немає потреби, адже важливим є саме естетичне враження від побаченого і почутого, а не його тлумачення (основна функція мистецтва – естетичний вплив). Тому питання про особливе світовідчуття й світовідображення митцями потребує окремого розгляду. Але загальновідомим є факт, що спів відчуття властиві кожній людині, яка може мислити асоціативно. Майже всі хоча б раз ужитті асоціювали запах зі смаком (*солодкий, терпкий аромат*), звук із дотиком (*м'який, теплий звук*) та ін.

Феномен синестетичного мислення, а також роль синестезії в сучасному мистецтві привертає увагу дослідників уже понад сто років, від відомого сонета Артюра Рембо "Голосні", у якому він розфарбував звуки.

У художньому мовленні синестезії створюють надзвичайно цікаві контексти, що мають потужний експресивний вплив на реципієнта.

Традиції, звички, характери людей, їх психічний склад впливають на формування естетичного сприйняття відчуттів. Надання переваги тим чи іншим відчуттям у мовотворчості можуть свідчити і про рівень засвоєння націокультурних традицій, здобутків світової цивілізації, і про індивідуальні особливості світосприйняття митцем.

Поетичному мовленню В.Симоненка властиві різноманітні синестезії, що засвідчує асоціативність та унікальну складність мовомислення. Розглянемо детальніше кожен із груп синестезій.

Звук і зорові відчуття: *Я із надій будую човен, / І вже немовби наяву / З тобою, ніжний, срібномовен, / По морю радості пливу* (В. Симоненко, с. 196); *Білі хмари і срібні ріки* (В. Симоненко, с. 238); *Ріки хлюпають срібно / У сиві скелі* (В. Симоненко, с. 239); *Ой, зима! / Біжить, регоче біло, Бубонами брязкає в степу...* (В. Симоненко, 257); *Гоготіло в ночі багаття...* (В. Симоненко, с. 203); *Ніби краплі солоного поту, / Світять чесні його слова* (В. Симоненко, с. 230); *У чорному гвалті боїв...* (В. Симоненко, с. 238); *Ми не слухали, ми не чули / Чорний шепіт сліпих віків* (В. Симоненко, с. 290).

Поетичному мовленню Василя Симоненка властива синестезія, в основі якої зорово-звукові образи з атрибутом "срібний". Як відомо, це один зі способів художнього відображення дійсності через створення звуко-зорових асоціацій, вибудованих на символічному значенні атрибута "срібний". Адже, саме "поява звукового значення у слова срібний реалізувало мовну тенденцію до синестезії – комплексної експлікації різнорідних чуттєвих уявлень"[1, с. 143]. Таке поєднання кольору і звуку, прийнято вважати "рудиментом давнього синкретизму в назві відчуттів, оскільки звукове значення слова *срібний*, імовірно прямо пов'язувалося зі

звуком виробів зі срібла" [1, с. 143]. Подібні асоціації є доволі активними в поетичному мовленні українських митців, зокрема в Лесі Українки [4, с. 352], Богдана-Ігоря Антонича [5, с. 47].

Цікавими є синестезії з компонентом "**чорний**", що створюють візуалізований експресивний образ військових дій (*чорний гвалт боїв*) та складного історичного перебігу подій (*чорний шепіт сліпих віків*). Синестетична метафора, ускладнена компонентом "*сліпих*" має надзвичайно потужний виражальний вплив на читача, створюючи в його уяві відповідні асоціативні картини.

Звук і дотик: *І шукаю знову / я для неї мови / і гарячих слів* (В. Симоненко, с. 83); *А він вимовляє, виспіває / Гарячі прості слова – І все давниною сивою / В очах моїх ожива* (В. Симоненко, с. 104); *Я досхочу написся милої отрути, / Я натомився від гарячих слів* (В. Симоненко, с. 165); *Полюбив не за чорні брови, / не за вроду, немов весну, / а за щиру, гарячу мову / і за душу її ясну* (В. Симоненко, с. 133); *З шаленим щастям і сміхом гарячим...* (В. Симоненко, с. 247); *Кожне слово душу пекло* (В. Симоненко, с. 292); *Знову читаю ці холодні фрази...* (В. Симоненко, с. 162); *Та встає перламутровий ранок / Крізь холодний і злісний рев, / І проміння залує рани / В закатованих нічю дерев* (В. Симоненко, с. 223); *Але чому це сніг такий скрипучий? / Що крок – по серцю б'є холодний скрип* (В. Симоненко, с. 287); *Зойки захололі на губах* (В. Симоненко, с. 138); *Тишина хиталася велично, / Ніжні струни квилили внизу –/ То ж було і солодко й незвично / У твоїх очах читає грозу* (В. Симоненко, с. 205); *І края темін / Передсмертний стогін, / Безпомічний і гострий, / Мов ланцет* (В. Симоненко, с. 253); *Не розірвати цю холодну тишу, / Вона міцна й похмура, мов граніт, / Хоч в ній пробив мікроскопічну нішу / Наш галасливий і бездарний світ* (В. Симоненко, с. 169); *У льоху, у холодній тиші / Шаруділи сонні миші...* (В. Симоненко, с. 361); *Ні нас не вабить ніжна тишина...* (В. Симоненко, с. 173).

Відзначаємо, що більшість синестезем має за основу не просто звук чи його відсутність, а вербалізований осмислений звук, тобто **слово**, що, безумовно, є важливим для автора.

Привертає увагу те, що лексема на позначення тактильного відчуття "**гарячий**" використана автором у різних (почасти абсолютно протилежних) значеннях: *переконливий, небайдужий, запальний, пристрасний, напружений*. Звісно ці значення є переносними щодо власне дотикового відчуття (який має високу температуру, сильно нагрітий), проте за шкалою рівня емоцій така віднесеність є підставною. Спостерігаємо також і традиційне (властиве сприйняттю більшості людей) використання лексеми "**холодний**" для відтворення негативних емоцій, переживань, ставлення.

Звук і внутрішні відчуття, переживання: *Вітер пісню співав стоголосно, / Але раптом в екстазі німім / Зупинивсь біля тебе і млосно / зазітхав у волоссі твоім* (В. Симоненко, с. 193); *Там, у парку, ритмічні фокстроти, / Сонне танго і млосний блюз...* (В. Симоненко, с. 149); *Гуртувались мляві звуки у сузір'я слів* (В. Симоненко, с. 306); *Тому в серцях у нас не витончена мука, / А радість голосиста і дзвінка* (В. Симоненко, с. 173); *І здавалось – немає ні початку, ні краю / Цій нудоті німії і нудній німоті...* (В. Симоненко, с. 186); *Розумію твій тихий сум...* (В. Симоненко, с. 185); *Вслухайтесь, земле і небо, / У роки страждань моїх...* (В. Симоненко, с. 238); *Як під милими, рідними віями / Ворухнеться і згасне сміх* (В. Симоненко, с. 95).

Ця група є нечисленною, проте не менш виражально-потужною, ніж розглянуті вище. Особливу увагу привертає складне синестетичне утворення "**нудота німа і нудна німота**", у якому сконцентровано основний емоційно-виражальний потенціал першого поетичного тексту і циклу "Тиша і грім".

Зорове сприйняття і дотикові відчуття, внутрішні переживання: *Над натовпом качаються зі сміху / Холодні електричні ліхтарі* (В. Симоненко, с. 153); *Ти ідеши крізь синю прохолоду...* (В. Симоненко, с. 200); *А ставки серед літа / Зеленіють з нудьги* (В. Симоненко, с. 239); *І червоним ліхтарем тривоги / Зупиняю потяга твого* (В. Симоненко, с. 260); *На ясні зорі і на тихі води / Вже чорна ваша злоба не*

впаде (В. Симоненко, с. 271); *А нині зорі, лагідні і тьмяні, / Лили проміння рівне і сумне...* (В. Симоненко, с.318).

Привертають увагу синестеземи з компонентом кольорового сприйняття світу: *синя прохолода* (як відомо, синій колір у колористиці належить саме до групи холодних); *чорна злоба* (більш частотним щодо використання і в авторському художньому мовленні, і в побутовому є *чорна заздрість*); *ставки зеленіють з нудьги* (порівняємо – *зелена нудьга*); *червоний ліхтар тривоги* (співвіднесеність з іншою знаковою системою – *червоне світло* як заборона руху).

У межах цієї групи, вважаємо за доцільне, виокремити мікрогрупу з ключовим компонентом – **очі**: *Та в тебе холодні очі – / Зневага у них і сміх* (В. Симоненко, с. 101); *Холодні очі в нього і русявий чуб...* (В. Симоненко, с. 146); *І очі – холодні, мідні. / В солодкій синіють втомі...* (В. Симоненко, с. 277); *І зиркають спідлоба / очима, / повними холодної імли* (В. Симоненко, с. 299); *Ти холодний погляд опустила, / А лице в напруженім огні...* (В. Симоненко, с. 135); *Крізь холодні скельця-окуляри / Оглядають благодійно світ* (В. Симоненко, с. 206); *"Любиш?" – сказав дівчині, / глянувши в очі їй, / очі прозора сині / гріли теплом з-під вій* (В. Симоненко, с. 85); *В неї очі ніжні та ясні, / А у тебе пашають жаром – / Тільки кригу видно в тім огні* (В. Симоненко, с. 123); *І, мов достиглі ягоди горіли / Монгольські очі теплі і сумні* (В. Симоненко, с. 145); *Штрикаю небо очима гострими...* (В. Симоненко, с. 250); *Очима гострими підсудну прокололи...* (В. Симоненко, с. 327).

Спостерігаємо чітке розмежування: *холодні* та *гострі очі* створюють виразно негативні емоційно напружені контексти, а *теплі* та *ніжні очі* – позитивні.

Смак і різноманітні відчуття: І сутінки мутні, немов солоні, / Десь повиповзали з лісу чи ярів, / І все навкруг – в осінньому полоні, / Лиш твій кісник червоний майорів (Симоненко 2010, с. 144); *І я розтанув у солодкім димі...* (В. Симоненко, 156); *Він, забувши, солодку знемогу, / Розганяти хмарки полетів* (В. Симоненко, с. 193); *Ви скорчите кисло пику...* (В. Симоненко, с. 180); **Промовив кисло Вовк / Й пішов кричать по світу, / Що віці з ним не хочуть в мирі жити**

(В. Симоненко, с. 321); *У палаці кожен скаче / Та від щастя гірко плаче...* (В. Симоненко, с. 356); *Я в світ прийшов не лише тити й їсти, / Скалити зуби до дурних дівчат / Та любуватись зоряним намистом / Під мариновані мелодії кантат* (В. Симоненко, с. 116).

Нечисленною є група з компонентами, що пов'язані з поєднанням смакових відчуттів із зоровими, одоротивними, звуковими, почуттєвими. Спостерігаємо закріплені у мові та часто використовувані – *кислий вираз обличчя, гіркий плач, солодкий дим*. Індивідуально авторськими є – *мутні, солоні сутінки та мариновані мелодії*.

На особливу увагу саме в аспекті аналізу індивідуальної художньої мовної картини світу Василя Симоненка заслуговують **складні синестеземи**, утворені поєднанням кількох відчуттів (**зір, колір, звук, смак, дотик, почуття**): *В кожному шелесті тихому, / В кожному шепоті трав / Чув її тепле дихання, / Голос її впізнавав* (В. Симоненко, с. 78); *Мені б давно вже кинуть слід / Незграбні вірші віршувати / Вони холодні, ніби лід, / Вони легенькі, наче вата. / Який же в біса я поет, / Коли живу, як пень, без мислі, / Коли годяться лиш в клозет / Мої вірші нудні і кислі?!* (В. Симоненко, с. 112-113); *І пахнув вірш твій теплою смолою, / Кленовими гарячими слізьми* (В. Симоненко, с. 147); *Білизну червневих ніжних лілій / Заплітають букетами в пісні* (В. Симоненко, с. 154); *Байдуужа темнота / Засмоктувала холодно квартали ...* (В. Симоненко, с. 156); *В грудях набубнявіла тривога / Світла, ніби ранок запашилий...* (В. Симоненко, с. 213); *Й щастя повного, дзвінкого, / Як вино, хмільного* (В. Симоненко, с. 210); *У душі моїй – / сонце червоне буя, / і регоче, й гримить / голубим океаном / нерозтрачена радість моя* (В. Симоненко, с. 234); *Але клеїт страшних пожеж / Хай у них не тремтить ніколи* (В. Симоненко, с. 239); *Свою усмішку у холодній втомі / Бездумно, безголово утоплю* (В. Симоненко, с. 278).

Як бачимо, синестетична поетична метафора дає можливість зрозуміти, розкрити глибинний внутрішній світ поета, відтворюваність генетичного коду нації засобами художнього мовлення, унікальність світосприйняття та світовідображення

митцем, його уподобання, схильності, з'ясувати причино-наслідкові мотивації відтворення певних подій, явищ життя, що мали значний вплив на формування творчої особистості, зрештою визначити психотип чи психічний стан автора на час написання твору та розкрити безкінечні можливості української мови.

Синестетичність світосприйняття, відображена в поетичному мовленні Василя Симоненка, дає можливість читачеві, зіставляючи авторське світобачення та власне світовідчуття, адекватно й зацікавлено проникати в складний перебіг життя ліричного героя, та й, навіть, відчувати себе тим героєм.

Перспективним є подальше дослідження синестезій у мовотворчості митця, зокрема в прозових та публіцистичних, зіставивши які з поетичними, можна отримати цікаві й, сподіваємося, несподівані результати, що дадуть підстави для визначення специфіки формування та вербалізації синестетичності сприйняття в українській літературній мові.

Отже, ідіостиль Василя Симоненка є яскравим свідченням еволюції української мови у сферах і духовного її ества, інтелектуального гарту, розкриття невичерпного потенціалу виражальних можливостей українського слова. Відтак, вивчаючи ідіостилі видатних мовотворців, можна простежити за вершинами розвитку мови в плині часу й у перспективах ще не реалізованих можливостей.

1. Зубова Л.В. Поэзия Марины Цветаевой : Лингвистический аспект / Л.В. Зубова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1989. – 264 с.
2. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Підручник / В.М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2002. – 424 с.
3. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу / Л.І. Шевченко. – К. : Київський ун-т, 2001. – 478 с.
4. Шулінова Л. Синестезії в мовотворчості Лесі Українки / Л. Шулінова. // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – Вип. 34. – К. : ВД Дмитра Бурого, 2011. – С. 349-353.
5. Шулінова Л. Синестезії в індивідуальній мовній картині світу / Л. Шулінова. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Вип. 22. – К. : Київський університет, 2011. – С. 46-49.
6. Якобсон Р. Работы по поэтике / Р. Якобсон. – М. : Прогресс, 1987. – 461 с.

Джерельна база

Симоненко В. Вибрані твори / Упорядн. Анатолій Ткаченко, Дана Ткаченко. – К. : Смолоскип, 2010. – 852 с., 16 іл. – ("Шістдесятники").

1. Zubova L.V. Poezyya Maryny Czvetaevoj: Lyngvystycheskyj aspekt / L.V. Zubova. – L.: Yzd-vo Lenyngr. un-ta, 1989. – 264 s. 2. Rusanivskyj V.M. Istoriya ukrajynskoyi literaturnoyi movy. Pidruchnyk / V.M. Rusanivskyj. – K.: ArtEk, 2002. – 424 s. 3. Shevchenko L.I. Intelktualna evolyuciya ukrajynskoyi literaturnoyi movy: teoriya analizu. / L.I. Shevchenko. – K.: Kyivskyj un-t, 2001. – 478 s. 4. Shulinova L. Synesteziyi v movotvorchosti Lesi Ukrayinky / L. Shulinova. // Movni i konceptualni kartyny svitu : zb. nauk. pracz. – Vyp. 34. – K.: VD Dmytra Burago, 2011. – S. 349-353. 5. Shulinova L. Synesteziyi v indyvidualnij movnij kartyni svitu / L. Shulinova. // Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka. – Vyp. 22. – K. : Kyivskyj universytet, 2011. – S. 46-49. 6. Jakobson R. Raboty po poetyke / R. Jakobson. – M. : Progress, 1987. – 461 s.

Dzherelna baza

Symonenko V. Vybrani tvory / Urporyadn. Anatolij Tkachenko, Dana Tkachenko. – K.: Smoloskyp, 2010. – 852 s., 16 il. – ("Shistdesyatnyky").

Shulinova L.V. The idiosyncratic features of Vasyl Symonenko's poetic speech: synaesthetic of perception of the world.

The article deals with the verbalization of the world perception and reflection synaesthetic based on the perception of sound, visual, gustatory and tactile sensations in Vasyl Symonenko's poetic speech.

One of the most expressive indications of artist (poet, painter and composer's) individuality are exactly synaesthesias which reveal features of his own perception and reflection of the worldview.

Preferring any senses in linguistic creativity can indicate the level of the adoption of natiocultural traditions and the world civilization achievements as well as the individual characteristics of the artist's worldview.

The variety of synaesthesias are inherent in Symonenko's poetic speech, which proves associativity and unique complexity of his linguo-thinking.

The main author's synaesthesia groups are:

- *sound and visual sensations;*
- *sound and touch;*
- *sound and internal sensations, emotions,*
- *visual perception and tactile sensations, inner feelings;*
- *taste and diverse sensations.*

Especially in terms of the analysis of Vasyl Symonenko's individual artistic language worldview we emphasize on the presence of complex synaesthesemes formed by a combination of several senses (sight, color, sound, taste, touch, feeling). Such a synaesthetic poetic metaphor makes it possible to understand, reveal a deep inner world of the poet, the reproducibility of the genetic code of the nation by means of artistic speech, unique artist's outlook and his reflection of the world, his tastes and inclinations, helps to find out the cause and effect motivations of the reproduction of certain events, phenomenas of life that had a significant impact on the formation of creative personality, to reveal the endless possibilities of the Ukrainian language .

Synaesthetic of perception of the world reflected in Vasyl Symonenko's poetic speech allows the recipient, comparing the author outlook and personal attitude, adequately and interestedly penetrate the complex flow of life of lyrical character, and even feel yourself as this character.

Key words: synaesthesia, individual style, language pattern of the world, sensations, feeling.

Шулинова Л.В. Идиостилистические особенности поэтической речи Василия Симоненко: синестетичность мировосприятия

В статье рассмотрена вербализация синестетичности мировосприятия и отображения, сформированные на визуальном, звуковом, вкусовом и тактильном восприятии мира в поэтической речи Василия Симоненко.

Ключевые слова: синестезия, идиостиль, языковая картина мира, ощущения.